

НАЙВАЖЛИВІШІ КРИТЕРІЇ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО МАКРОРЕГІОНУ

Розглянуто особливості організації процесу відтворення земельних ресурсів в аграрному секторі Карпатського макрорегіону. Запропоновано нові критерії та вимоги до організації земельного господарства АПК. Обґрунтовано потребу створення новітніх сільськогосподарських підприємств, які б успішно розв'язували економічні, соціальні та екологічні складові організації земельного господарства.

Ключові слова: ефективність, екологія, економіка, землекористування, сталий розвиток, критерії, господарства, населення.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших причин низької ефективності відтворення земельних ресурсів аграрного сектору Карпатського макрорегіону – відсутність належно організованого земельного господарства. Складність полягає також у тому, що більшість створених агроформувань в основі своєї діяльності має лише економічні інтереси.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загострення економічних, соціальних та екологічних складових суспільного відтворювального процесу дедалі частіше спонукає вчених до досліджень наявних критеріїв організації земельного господарства, в основі яких продовжують домінувати економічні, споживацькі інтереси суб'єктів господарювання. При цьому часто ігнорують розв'язання екологічних та соціальних складових відтворювального процесу земель, які нині потрібно вважати як пріоритетні. Йдеться про потребу радикальних змін організації ведення земельного господарства, оскільки досягнення економічних результатів дедалі частіше забезпечується завдяки збільшенню екологічних і соціальних витрат. Дуже ймовірно, що ми вступаємо в еру, коли зростання збільшує екологічні і соціальні витрати швидше, ніж воно збільшує блага виробництва. Зростання, яке нарощує витрати більше, ніж воно збільшує блага, є неекономічним, і його варто так і називати [1, с. 180]. Однією з причин недостатньої сформованості критеріїв пріоритетності відтворення земельних ресурсів аграрного сектору, на думку окремих учених, є відставання духовного і соціального розвитку людини. Розвиток науки і техніки значно випереджає духовний і соціальний розвиток цивілізації. За своєю споживацькою ментальністю цивілізація залишилася в далекому майбутньому, тоді, як засоби нищення всього живого на Землі збільшилися до масштабів, які загрожують глобальною економічною загрозою. Неадекватність глобальної свідомості землян засобам техногенного впливу на довкілля – основна проблема подальшого розвитку цивілізації [2, с. 25]. Таким чином, належний рівень ефективного відтворення земельних ресурсів значною мірою генерується рівнем генезису духовної складової відтворювального процесу. Саме цим, очевидно, пояснюють швидке зростання забрудненості земельних ресурсів нинішніми власниками й користувачами земельних господарств. За оцінками фахівців, "вклад" вітчизняного АПК в еко-

логічну кризу становить у середньому 30-40 %, зокрема забруднення земельних ресурсів – понад 50 %, а поверхневих водойм – 45-50 % [3, с. 114].

Невідповідність рівня організації відтворення земельних ресурсів у вітчизняному секторі економіки сучасним вимогам і критеріям потребує розроблення та прийняття адекватних рішень, в основу яких треба покласти розв'язання триєдиного завдання: покращення виробничого відтворення землі, покращення екології та забезпечення належного рівня життя людини. Саме такі напрями, стратегію відтворення виробництва й рекомендує світова спільнота в контексті сталого розвитку. Дотримання принципу сталості у суспільно-громадському розвитку зумовлює необхідність реформ, які б відповідали фізико-економічному тлумаченню ефективності господарювання. Тому потребує радикальних трансформацій подальше функціонування індустріальної сфери, ідеологією реформування якої повинен стати неруйнівний інноваційний розвиток її провідних галузей та їхня підпорядкованість реформам у сільському господарстві [4, с. 12].

Таким чином, вчені дослідили критерії підвищення ефективності відтворення земельних ресурсів, які свідчать про необхідність запровадження якісно нової оцінки відтворювального процесу, в основі якого потрібно розв'язувати екологічні, соціальні та економічні завдання.

Зважаючи на важливість та складність зазначеної проблеми, важливим видається дослідження регіонального напрямку процесу відтворення земельних угідь АПК. Насамперед це стосується Карпатського макрорегіону, який на фоні інших областей має істотні особливості, що значною мірою впливають на організацію земельного господарства, яку нині ще недостатньо досліджено.

Постановка завдання. Оцінити можливості запровадження якісно нових критеріїв підвищення ефективності організації земельного господарства в АПК Карпатського макрорегіону за сучасних умов сформованого землеволодіння та землекористування.

Результати дослідження. Підвищення ефективності відтворення земельних ресурсів у аграрному секторі Карпатського макрорегіону крізь призму кращого їх виробничого використання, поєднуючи одночасне вирішення екологічних і соціальних проблем, значною мірою унеможлиблюється через несформованість земельних господарств. Йдеться про те, що нині більшість земельних угідь сільськогосподарського призначення підпорядковані дрібним селянським господарствам. За офіційними даними статистики, в господарствах населення зосереджено близько двох третин сільськогосподарських угідь. При цьому середній розмір земельної ділянки домогосподарства залишається надзвичайно малий і змінюється в межах 0,8-1,1 га, що унеможлиблює належно чином організувати їх використання, збереження, покращення та охорону.

У світовій практиці організації земельного господарства відомо, що й у малих за розміром агроформуваннях земельні угіддя можна використовувати досить ефективно. Про це свідчить досвід відтворення дрібних за розміром земель в аграрному секторі Японії, Китаю та інших високорозвинених країн. Водночас, менталітет селянина, технічна оснащеність аграрного сектору, наукомісткість аграрного виробництва, технології в умовах Карпатського мак-

рорегіону докорінно відрізняються від організації відтворення земель, які спостерігають у країнах з відносно низьким рівнем землезабезпеченості. Інакше кажучи, організацію земельного господарства високорозвинених країн не можна механічно перенести на терени аграрного сектору досліджуваного макрорегіону. Очевидно, що раціональність, конструктивність процесу використання, покращення, збереження та охорона земель тут повинна базуватись на власній моделі, яка враховувала б економічні, екологічні, соціальні та інші важливі особливості земельного господарства. Реалізація зазначеного потребує, на наше переконання, радикального його перегляду з метою оцінювання досягнутих результатів, упущень.

У контексті вживання радикальних заходів, які стосуються підвищення ефективності відтворення сільськогосподарських угідь у Карпатському макрорегіоні доцільним є проведення генеральної інвентаризації в межах сільськогосподарських угідь, а також користувачів і власників земель. Такий захід дасть змогу отримати інформацію про цільове використання земель, їх задіяність, продуктивність, дотримання вимог її власниками, що стосуються не лише економічних інтересів, а й покращення екології, покращення та охорони земельних площ тощо. Зазначені складові інвентаризації земель слугуватимуть інформаційною базою, за допомогою якої можна буде оцінити ефективність організації земельного господарства в сільськогосподарських підприємствах, господарствах населення, інших агроформуваннях. Таким чином, будуть створені передумови, для розроблення стратегії підвищення ефективності відтворення земельних ресурсів завдяки належній організації земельного господарства кожним користувачем і власником сільськогосподарських угідь. Це можна вважати першим кроком на шляху до запровадження принципів сталого розвитку, які рекомендує світова спільнота.

Підвищення ефективності організації земельного господарства в аграрному секторі Карпатського макрорегіону буде тривалим процесом. Йдеться про необхідність запровадження радикальних змін, які безпосередньо зачіпатимуть інтереси нинішніх власників і користувачів. Тому заходами інвентаризації земель сільськогосподарського призначення трансформаційні процеси не повинні завершуватись.

Наступним кроком стане формування власниками та користувачами таких земельних господарств, які за своїми критеріями будуть значно ефективніші завдяки успішному розв'язанню не лише виробничих, а й екологічних і соціальних складових відтворення земельних ресурсів. Очевидним при цьому є те, що не всі організатори земельного господарства в досліджуваному макрорегіоні зможуть належним чином це організувати. Це аксіома, без усвідомлення якої подальший розвиток сільськогосподарського сектору економіки матиме характер перманентної рецесії.

Підвищення ефективності відтворення земельних ресурсів у аграрному секторі Карпатського макрорегіону потребує прийняття адекватних законодавчих заходів на найвищому рівні, спрямованих на вилучення земельних ділянок у більшості нинішніх користувачів і власників. Йдеться про зменшення земельного фонду в господарствах населення й перерозподіл його на

користь нових агроформувань. Саме нові земельні господарства повинні забезпечити кращу організацію процесу відтворення земельних ресурсів крізь призму їх використання, покращення, збереження та охорони.

Зрозуміло, що вилучення земельних ділянок (паїв) у тих агроформуваннях, господарствах населення, які не можуть налагодити ефективне земельне господарство буде суперечливим, конфліктним процесом, адже переважна більшість нинішніх користувачів приватизувала (або збирається це зробити невдовзі) земельні ділянки (паї). Тому пропонують запровадити два напрями їхнього вилучення. Перший, шляхом викупу земельних паїв у тих домогосподарствах, які їх уже приватизували, другий – добровільне надання земельної ділянки у власність місцевих органів самоврядування (держави). Варто зазначити, що викуп земельних ділянок у державну власність широко практикують нині в окремих областях Російської Федерації. Придбані таким чином землі знову стають власністю держави й використовуються для потреб створення нових сільськогосподарських підприємств.

Щодо добровільної передачі земельних угідь її нинішніми власниками, то вона якоюсь мірою є об'єктивною потребою. Йдеться про те, що значна частина домогосподарств, фермерів у досліджуваному Карпатському макрорегіоні отримала земельні паї, які долучили до наявних присадибних ділянок. Однак, зважаючи на нестачу грошових коштів, належної матеріально-технічної бази, несприятливу демографію (більшість нинішніх власників приватизованих земельних ділянок є особами похилого віку, окрім цього чисельність осіб жіночої статі значно є більшою від кількості чоловіків), брак професіоналізму унеможливають налагодження високоефективного земельного господарства. Саме тому об'єктивними потрібно вважати сьогодні ті можливості, які стосуються добровільної передачі цією категорією населення земель у власність держави. Зважаючи на сучасні спекуляції, що стосуються купівлі-продажу земельних ділянок, безкоштовна передача земель зазначеною категорією населення є більш ніж об'єктивною.

Аналіз нинішнього стану організації земельного господарства селянами засвідчує, що абсолютна більшість із них бажає залишити у власному підпорядкуванні не більше як 0,25 га землі, що повністю вистачає для задоволення потреб у продуктах харчування та утримання сільськогосподарських тварин, оскільки товарне виробництво тут, зазвичай, не розвинено. Таким чином, за певну платню вони готові повернути частину земельних угідь для потреб держави.

Невикористаним резервом підвищення ефективності організації земельного господарства, відповідно до вимог ринкової моделі в Карпатському макрорегіоні, залишаються покинуті та незадіяні земельні ділянки (паї), а також нерозпайований земельний фонд. Шляхом проведення інвентаризації ці землі мають бути обліковані. Відповідно до результатів переобліку, повинно бути прийняте відповідне рішення, що стосується їх цільового використання, оскільки більшість таких земельних ділянок деградує, заростає бур'янами, засмічує сусідні сільськогосподарські угіддя. Ті земельні площі, які за своїми природними компонентами є придатними до продуктивного використання потрібно залучити для організації земельних господарств. Аналогічно треба

зробити щодо незатребуваних власниками земель, що продовжують перебувати в пайовому фонді. Таким чином, будуть сформовані передумови організації нових земельних господарств. Йдеться насамперед про формування для них земельних площ, їх оптимізацію з метою забезпечення можливостей організації агроформувань відповідно до особливостей відтворення земельних ресурсів досліджуваного макрорегіону.

За офіційними даними статистики, станом на 01.01.2009 р. у підпорядкуванні сільськогосподарських підприємств та громадян аграрного сектору Карпатського макрорегіону площа сільськогосподарських угідь становила 2386,7 тис. га, зокрема: громадяни (без фермерських господарств) – 1887,9; усі сільськогосподарські підприємства, також і фермерські господарства – 498,8 тис. га. Найменше земельних площ сільськогосподарського призначення мали державні підприємства – 51,7 тис. га. Площа сільськогосподарських угідь фермерських господарств становила – 110,1 тис. га.

Наведена статистика засвідчує, що сільськогосподарські підприємства державної та недержавної форм власності, зокрема фермерські господарства, на теренах Карпатського макрорегіону не набули значного розвитку, про що переконливо засвідчують невеликі середні розміри землекористування. За нашими підрахунками, нині в середньому на одне сільськогосподарське підприємство, зокрема фермерські господарства припадає 84 га сільгоспугідь, а це: недержавні підприємства – 78,9, державні – 192, з числа недержавних фермерські – 26,6 га. Таким чином, рівень землезабезпеченості, що сформувався в сільськогосподарських підприємствах досліджуваного макрорегіону, не може забезпечити раціональну організацію земельного господарства. Йдеться про оптимальні розміри земель сільськогосподарського призначення, які повинні змінюватись у середньому в межах 1200-2000 га на одне сільськогосподарське підприємство. Зрозуміло, що при цьому можливими є окремі, одиничні відхилення розмірів земельних площ, що впливає з особливостей територіального розташування сільськогосподарського підприємства. Насамперед це стосується господарств, що розміщені в передгірській та гірській зонах Карпат.

Оптимізація розмірів землекористування агроформувань державної та недержавної форм власності дасть змогу раціонально організовувати ними земельне господарство. Насамперед це стосується запровадження науково-обґрунтованих сівозмін, раціонального поєднання розвитку рослинницької та тваринницької галузі, розвитку несільськогосподарського сектору діяльності, запровадження новітніх технологій догляду, обробітку ґрунтів, а також створення сучасної матеріально-технічної бази. Очевидно, що достатньо землезабезпечені агроформування зуміють належно розв'язати не лише виробничі, а й екологічні й соціальні складові завдяки оптимізації розмірів земельних господарств.

Пріоритетність розвитку належно організованих земельних господарств у Карпатському макрорегіоні дасть змогу створити передумови для надання їм державної допомоги, оскільки значно простіше організувати цільове адресне фінансування значно меншої частини агроформувань усіх форм власності, на противагу 3841583 власників землі та землекористувачів,

які представляють групу громадян у Карпатському макрорегіоні. Завдяки підвищенню ефективності організації земельних господарств значно зросте не лише обсяг виробництва, а й товарність сільськогосподарської продукції, оскільки відтворення земельних ділянок (паїв) домогосподарствами, здебільшого, спрямовується для задоволення власних потреб.

Надаючи допомогу становленню та розвитку нових земельних господарств, держава або органи, що її представляють, матимуть можливість отримати ще одну перевагу. Насамперед це стосується посилення регуляторного впливу на характер та напрям розвитку й діяльності новостворених земельних господарств шляхом запровадження державного замовлення на продукцію сільського господарства, а також захисту аграрних товаровиробників від змін цін на аграрному ринку.

У влади появиться можливість здійснювати інтервенцію сільськогосподарської продукції і таким чином зміцнювати довіру населення до держави завдяки забезпеченню стабільності й непередбачуваних змін цін. Отже, йдеться про те, що підвищення ефективності організації земельного господарства в аграрному секторі Карпатського макрорегіону повинно здійснюватися за безпосередньої участі в цьому процесі держави, місцевих органів самоврядування. Це аксіома, без якої вирішити досліджувану проблему неможливо.

Саме адекватні державні інституції, місцеві органи самоврядування повинні ініціювати імплементацію нової моделі організації земельного господарства, в основі якої повинні бути оптимальність землезабезпеченості, професіоналізм, запровадження інноваційних продуктів, дотримання раціональних вимог екології та вирішення соціального пакету проблем на селі тощо. Актуальними залишаються в аграрному секторі Карпатського макрорегіону потреба покращення соціального захисту селянина, покращення демографії, охорони здоров'я, допомога особам пенсійного віку, дітям, малозабезпеченим верствам сільських мешканців. Перелік завдань, які спрямовані розв'язати нові агроформування, можна значно розширити та доповнити.

Важливим у процесі запровадження сучасних земельних господарств у досліджуваному макрорегіоні є встановлення механізму організації земельного господарства. Йдеться про форму участі в цьому процесі державних інституцій та нових землекористувачів і власників земель. Найважливіші функції перших, на наш погляд, полягають у законодавчому забезпеченні формування земельного фонду шляхом вилучення земель у тих користувачів і власників, які не можуть, не вміють і не бажають вести земельне господарство, відповідно до критеріїв підвищення ефективності, які властиві ринковій моделі відтворювального процесу.

Наступним кроком на шляху запровадження нових критеріїв землекористування, є проведення конкурсів, тендерів на земельний фонд, якого призначено для потреб формування нових ринковоорієнтованих сільськогосподарських підприємств, оскільки не всі суб'єкти господарювання матимуть реальні можливості дотримання вимог критеріїв ефективного ведення земельного господарства.

Важлива і найвідповідальніша функція органів влади в процесі організації земельних господарств у аграрному секторі Карпатського макрорегіону

полягає в наданні допомоги новим суб'єктам господарювання. Йдеться про запровадження цільового фінансування, преференцій, допомогу під час підготовки кадрів, побудову нового земельного кадастру, рекультивацію земель, запровадження сівозмін, створення нової сучасної матеріальної бази, насінницьку справу тощо. Принагідно зазначимо, що надання земельного фонду для нових користувачів треба здійснювати тільки за умови довготривалої оренди, оскільки потрібний час для формування та утвердження можливостей вмілої організації земельного господарства користувачами земель. З цією метою обов'язково потрібно запровадити постійний моніторинг за процесом використання, збереження, покращення та охорони земель орендними земельними господарствами. Тільки після завершення терміну оренди, за умови дотримання критеріїв ефективності ведення земельного господарства, можна приймати рішення, що стосуються власності.

Оцінка та аналіз організації земельного господарства на сучасному етапі в Карпатському макрорегіоні засвідчують, що окремі дрібні власники земель сьогодні зуміли налагодити належним чином відтворення їх земельних паїв. Саме тому виправданим є, на наш розсуд, залишити в підпорядкуванні таких господарств населення в Карпатському макрорегіоні належні їм на правах приватної власності земельні ділянки. Щодо інших домогосподарств, то стратегічно важливим для майбутньої організації високоефективних земельних господарств доцільним є вилучення частини земель з метою формування достатньо землезабезпечених агроформувань ринкового типу. Іншого не дано, якщо ми хочемо належно організувати сучасні високотоварні, конкурентоспроможні, достатньо фінансово забезпечені земельні господарства.

Підвищення ефективності організації земельного господарства в АПК Карпатського макрорегіону можливе лише шляхом організації агроформувань, які би в своїй діяльності керувались тільки професійним підходом до процесу відтворення, збереження, покращення та охорони земель. Завдяки створенню земельних господарств саме такого типу появиться можливість також успішно розв'язати екологічні та соціальні складові всього суспільного відтворювального процесу. Земельні ділянки в господарствах населення, яке не може забезпечити належне їх використання слід обмежити розміром 0,20-0,25 га. Цього цілком достатньо для забезпечення особистих потреб селянина та його сім'ї.

Висновки. Підвищення ефективності функціонування аграрного сектору економіки в Карпатському макрорегіоні значною мірою залежить від стану організації земельного господарства. Аграрна та земельна реформи не забезпечили умов створення агроформувань, які відповідали би вимогам ринкової моделі господарювання. Йдеться про те, що під загальними, популістськими гаслами рівного права усіх селян на землю було подрібнено цілісні площі сільськогосподарських угідь колишніх сільськогосподарських підприємств на земельні паї серед величезної кількості господарств населення. Саме вони нині формують земельні відносини, завдяки яким регулюються заходи використання, збереження, покращення та охорони земель, а також створюють умови вирішення екологічних та соціальних проблем. Щодо

сільськогосподарських підприємств, які представлені в досліджуваному макрорегіоні фермерськими господарствами, виробничими кооперативами, господарськими товариствами, то належного розвитку вони не набули. Дуже мало представлено в макрорегіоні сільськогосподарських підприємств, які би були представлені державними агроформуваннями, акціонерними товариствами, колективними господарствами тощо. Однією з причин недостатності розвитку та низької ефективності відтворювального процесу земель у Карпатському макрорегіоні є малоземелля, відсутність земельних угідь, які змогли б організувати нові сільськогосподарські підприємства. Подрібнення земель у аграрному секторі є нині однією з найважливіших причин, яка унеможливує раціональне використання, збереження, покращення та охорону земель, а також відповідала б критеріям ефективності організації земельного господарства. Насамперед це стосується підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сектору економіки, зростання товарності сільськогосподарської продукції, відповідності принципам сталого розвитку. Підвищення ефективності організації земельного господарства в АПК Карпатського макрорегіону потребує насамперед об'єднання земель, вилучення їх у тих господарствах, які фінансово, професійно, фізично не можуть використовувати земельні ділянки (паї) відповідно до сучасних вимог господарювання.

Література

1. Герман Дейлі. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку : пер. з англ.: Ін-т сталого розвитку. – К. : Вид-во "Інтелсфера", 2000. – 312 с.
2. Лісова політика: теорія і практика / за наук. ред. І.М. Синякевича / Синякевич І.М., Соловій І.П., Врублевська О.В. і ін. : монографія. – Львів : ЛА "Піраміда", 2008. – 612 с.
3. Трегобчук В.М. Концептуальні основи сталого та екологічнобезпечного розвитку національного АПК. У кн.: Проблеми сталого розвитку України. – К. : Вид-во "БМТ", 1998. – С. 114.
4. Корнійчук Л. Сталий розвиток і глобальна місія України / Л. Корнійчук, О. Шевчук // Економіка України. – 2009. – № 5. – С. 4-14.

Щурик М.В. Важнейшие критерии повышения эффективности организации земельного хозяйства в развитии Карпатского макрорегиона

Рассмотрены особенности организации процесса воссоздания земельных ресурсов в аграрном секторе Карпатского макрорегиона. Предложены новые критерии и требования к организации земельного хозяйства АПК. Обоснована потребность создания новейших сельскохозяйственных предприятий, которые бы успешно решали экономические, социальные и экологические составные организации земельного хозяйства.

Ключевые слова: эффективность, экология, экономика, землепользование, устойчивое развитие, критерии, хозяйства, население.

Shchuryk M.V. Major criteria of increase of efficiency of organization of the landed economy are in development of Carpathians macroregion

The article shows the peculiarities of the organization of the process of the recreation of the land resources in the land sector of the Carpathian macroregion. It proposes new criteria and demands to the organization of the land economy of the agricultural industrial unity. It grounds the necessity of creating new agricultural enterprises which would be able to solve economic, social and ecological parts of the organization of the land economy.

Keywords: efficiency, ecology, economy, land-tenure, steady development, criteria, economies of population.